

MAGYAR KÖNYVESHÁZ

Tévesen feltételezett XVI. századi magyarországi nyomdahelyek Deschamps földrajzi szótárában. Ritkán fordul elő, hogy egy nyolcvan évvel korábban megjelent könyvismertetést ugyanabban a folyóiratban egészítenek ki. Az alábbiakban erre kerül sor, amikor Paul DESCHAMPS névtelenül megjelentetett *Dictionnaire de géographie ancienne et moderne* c. művének (Paris 1870) magyarországi vonatkozásaival foglalkozunk. E munka az egyes városokban működött első nyomdászokat, ill. az azok által készített legkorábbi könyveket regisztrálta. Az összeállítás — eltekintve a XV. századtól, ahol már korszerűbb áttekintés áll rendelkezésre¹ — máig is nemében egyedülálló és ilyenformán kora ellenére továbbra is nélkülözhetetlen segédkönyve a nyomdatörténettel foglalkozóknak. Ezért látszik indokoltnak, hogy KROPF Lajos után, aki nyolc évtizeddel ezelőtt, inkább csak tallózva, semmint módszeresen, magyar szempontból ismertette ezt a művet,² most a XVI. századi magyarországi adatait szemügyre vegyük és megrostáljuk.

Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy DESCHAMPS gyűjtése — különösen ha figyelembe vesszük, hogy száz év előtt és kora korlátozott lehetőségei között egyedül készítette — rendkívül gazdagnak és viszonylag igen teljesnek mondható. Áll ez még olyan Franciaországtól mind földrajzilag, mind nyelvileg távol fekvő országnál is, mint hazánk: a 32 ma ismert XVI. századi nyomdahely közül 27 szerepel munkájában. Ezek a városok egykori magyar elnevezésük betűrendjében és DESCHAMPS hasábszámainak megjelölésével a következők: Abrudbánya, 1402 — Alsóindva, 50 — Bártfa, 162, 1005 — Besztercebánya, 923 — Brassó, 204 — Buda, 87—88, 221 — Debrecen, 402 — Detrekő, 411 — Galgóc, 542 — Gyulafehérvár, 30—31 — Kassa, 279 — Keresztúr, 686 — Kolozsvár, 327—328 — Monyorókerék, 889—890 — Nagyszombat, 1227 — Nedelic, 917—918 — Németújvár, 568—569, 1345 — Óvár, 980 — Pápa, 994 — Rárbók, 1907 — Sárvár, 1144—1145 — Sempte, 1166 — Sicz, 919, 1154 — Szeben, 318 — Szeged, 1212 — Várad, 1311 — Vizsoly, 1360—1361. (Ismerteti továbbá még Fiume, 489 és Zeng, 1173 nyomdait is.) A hiányzó öt város (Komjáti, Pozsony, Simánd, Szászsebes, Szászváros) korabeli nyomdatermékei közül ma is összesen csak hat ismeretes. Így igazán nem csodálható, hogy ezek kimaradtak a mintegy százéves összeállításból.

Az egyes műhelyeken belüli adataival is több esetben igen értékes adatokat tárt fel a nagy francia „bibliofil”. (Ezt az álnevet használta anonim műve címlapján.) Így például már KROPF Lajos felhívta a figyelmet³ egy 1584. évi németújvári nyomtatványra, amelyről DESCHAMPS tudósított, de hazai szakirodalmunkban addig ismeretlen volt.

¹ TEICHL, Robert: *Der Wiegendruck im Kartenbild*. Bibliothek und Wissenschaft. Bd. I. Wiesbaden 1964. 201—265.

² *Magy. Könyvszle* 1887. 131—135. l.

³ *Magy. Könyvszle* 1887. 134. l.

Mintegy háromnegyed évszázadnak kellett eltelnie, amíg az Országos Széchényi Könyvtár állományából előkerült végre egy példány Nikodemus FRICSHLIN e munkájából.⁴

Sajnos nem minden esetben az ilyen megbízható adatok a jellemzők DESCHAMPS művére. Nem ritkán egy-egy városon belül a műhelyeket illető közlései nem fedik a valódi helyzetet. Legyen erre példa Kassa esete, ahol legrégebbi nyomtatványként — ha némi fenntartással is — nem HUSZÁR GÁL 1560-i ma is ismeretlen énekeskönyvét (vö. RMK I 40), hanem a CORNIDES-féle katalógusra⁵ való hivatkozással az 1600. évből Matthias HEINZELIUS (DESCHAMPS-nál tévesen HEINZELIR) *Modus praedicandi synonymus c. művét* közölte. A nyomtatványon, amely az OSzK-ban is megtalálható, valóban a „M. DC.” évszám áll, azonban az utána következő nyomdászjelölés „apud Johann. David, Tüirsch” ennek ellene mond, mert — amint ezt már SZABÓ Károly megállapította⁶ — ez a nyomdász 1663 és 1668 évek között működött Kassán.

Míg a fenti esetben DESCHAMPS téves adata egykorú sajtóhibán alapult, műve 50. hasábján levő félreértése nyilván a magyar nyelvben rejlik, amelynek nemismerete vezette őt tévútra, amikor „*Also, Also Sclavonia Ban, Also Sebes*” szavakat egyetlen erdélyi városnak vélte és felvetette ennek esetleges azonosságát Alsólvindával, amelynek adatait — lényegében helyesen — e helyen közölte is.⁷

Más kutató, az angol COTTON téves vélelmzését vette át DESCHAMPS a 188. hasábon, amikor a „Bistrovitsium” városnév feloldását az erdélyi *Beszerce*-ben kereste. A XVI. század utolsó évtizedében ugyanis ezzel a helymegjelöléssel dolgozott egy héber nyomda Kalonymus ben Mordecai Jafe vezetésével, azonban ez a város nem Magyarországon, hanem Lengyelországban található.⁸

Esztergom esetében a 12. hasábon DESCHAMPS 1586-ban jelölte meg az első nyomda alapításának évét. Ezt könyve 1202. hasábján megismételte, amikor is hozzátette, hogy a korai magyar szakirodalom (NÉMETH) 1762-től ismer csak nyomdát ebben a városban. DESCHAMPS semmi forrásra, vagy adataira sem hivatkozott, így tehát őt kell cáfolnunk: a XVIII. század dereka előtt egyetlen műhely sem ismeretes ebben a városban, amelyet 1586-ban a török tartott megszállva.

Egészen különös hibára vezethető vissza DESCHAMPS adata az 1151. hasábon, ahol „Schemnicium . . . Scheimnitz” címszavak alatt *Selmezbányáról* közöl egy XVI. századi nyomtatványt. Forrásául a frankfurti vásárok katalógusát jelölte meg, amelyből a következő címet adta: „Danielis Solomonis Tractatus, vom wort „PERSON”. In Scheimnitz der H. Dreyfaltigkeit. 1591, in 8°.” Sajnos számomra közvetlenül nem voltak a nevezett vásárcatalógusok hozzáférhetőek, de Dr. Helmut KIND a göttingeni könyvtárból volt szíves közölni velem az 1580/97. évek összefoglaló jegyzékéből a következő adatot. „1591. Von Wort Person in Geheimnuss der Heyligen Treyfaltigkeit etc. 8°.” Ha a két idézetet összevetjük, megállapítható, hogy az lényegében csupán egyetlen, de a mi szempontunkból egyedül fontos szóban tér el egymástól: „Scheimnitz”, ill. „Geheimnuss”. Miután a DESCHAMPS által leírt „In Scheimnitz der H. Dreyfaltigkeit” szavak összefüggéstelenek, és selmezbányai nyomdáról különben a XVIII. század vége előtről semmi adatunk sincs, jogos, ha helyette a másik szöveget fogadjuk el hitelesnek. Hogy miképpen lett

⁴ Az OSzK *Évkönyve* 1959. 188. l.

⁵ *Cornides Danielis bibliotheca hungarica*. Pestini 1792. 227. l.

⁶ RMK II. 1081.

⁷ A franciától idegen, kisebb nyelvek a magyarhoz hasonlóan számos esetben okoztak nehézséget, sőt nem egyszer megtévesztették DESCHAMPS-t. Így a cseh nyelvű nyomtatványok impresszumában sűrűn használt „Leta Pane” (az Úr esztendejében) szavakat ismeretlen cseh-, ill. magyarországi nyomdahelynek vélte könyve 727. hasábján.

⁸ FREIMANN, Aron: *A gazetteer of hebrew printing*. Bulletin of the New York Public Library 1945. 366. l.

„Geheimnuss”-ból DESCHAMP-nál „Scheimnitz”, arra csak következtetni tudunk. Lehetséges, hogy kezében olyan kiadású vásárkatalógus volt, amelyben ez az általa közölt hibás szöveg állott. Ez esetben arra kell gondolnunk, hogy ez a sajtóhiba még a kézirat félreolvasásából keletkezett, ami az azonosan tíz-tíz betűből álló két szónál könnyen elképzelhető, hiszen öt azonos és a másik öt is az írásban igen hasonló.

BORSA GEDEON

Szólósy Benedek és énekeskönyveinek nyomdahelye A régi magyar zene dokumentumai között az egyik legjelentékenyebb hangjegyes gyűjtemény az 1651-es kiadású katolikus énekeskönyv, a *Cantus Catholici*.¹ Számos régi énekünknek — közöttük nem egy világi eredetűnek (pl. históriás éneknek) — dallarra ebben jelent meg először nyomtatásban, szinte hibanélküli hangjegyzéssel.² Az énekeskönyvben azonban sem a kiadás helye, sem pedig a gyűjtemény szerkesztője nincs feltüntetve. De míg az utóbbinak személyét már három évtizeddel ezelőtt ismertté tette a tudományos kutatás, a kiadás helyét illető feltevéseket még senki sem bizonyította be hitelt érdemlően. Az alábbi írásnak az a feladata, hogy — a szerkesztő életútjának ismertetése mellett — az énekeskönyvnek és szlovák nyelvű „testvérének” a lőcsei BREWER-nyomdában történt kinyomtatása mellett foglaljon állást, s ehhez bizonyítékkal nyújtson. Hogy a magyar énekeskönyvet Lőcsén nyomták, nem új feltevés,³ de az utolsó évek tudományos kiadványai arra mutatnak, hogy ezt irodalom- és zenetörténezeink nem fogadták el.⁴

A *Cantus Catholici* szerkesztőjének kilétét szlovák kutató, Stanislav WEISS-NÄGEL állapította meg,⁵ mégpedig egy szlovák nyelvű énekeskönyv, az ugyancsak *Cantus Catholici*⁶ címet viselő kottás gyűjtemény kapcsán. Mindkét énekeskönyvet ugyanis SZŐLŐSY Benedek jezsuita szerkesztette, akiről már a legrégebb jezsuita bibliográfiák is megemlékeznek, kiemelve irodalmi munkásságát, hogy magyar—latin és latin—szlovák énekeket adott ki nyomtatásban.⁷ Ezt olvashatjuk a Budapesti Egyetemi Könyvtár Ab 118. jelzetű kéziratában,⁸ amely bővebb élet- és jellemrajzot ad SZŐLŐSY-ről. Erre a kéziratra hivatkozott STRIPSKY is, amikor magyar részről először adott hírt a szóban forgó énekeskönyvek szerkesztőjéről.⁹ A SZŐLŐSY Benedekről szóló elogium azonban még korábbi forrásra megy vissza, annak a levélnek a szövegére, melyet SZŐLŐSY előljárója, a nagyszombati jezsuita kollégium akkori rektora, PALKOVICH Márton írt a tartományfőnök Georgius MAURUSNAK, a kremsi kollégium rektorának 1656. december 28-án, mintegy két héttel SZŐLŐSY halála után, jelentvén rendtársának elhúnytát. Ennek a levélnek

¹ RMK I. 856. — A továbbiakban CC 1651 rövidítéssel utalunk rá.

² Vö. CSOMASZ TÓTH Kálmán: *A XVI. század magyar dallamai*. Régi magyar dallamok tára I. 56. l.

³ HAJNÓCZY Iván: *A Cantus Catholici nyomdahelye és szerkesztője*. Magy. Könyvszle. 1941. 84. l.

⁴ L. *Magyar irodalmi lexikon I. köt.* (1963) 194. l., *A magyar irodalom története II.* (1964.) 147., *Zenei lexikon*. Átdolgozott új kiadás I. (1965) 335., 559. l.

⁵ *Kto je autorom spevníka Cantus Catholici?* Kultúra VII. Trnava 1935. 426. l.

⁶ *Cantus Catholici*. Pýsne Katholicke. . . (1655) — RMK II. 830., (Zdeněk TOBOLKA) Knihopis českých a slovenských tisků. Praha 1941., 1456. — A továbbiakban: PK 1655.

⁷ J. N. STOEGER: *Scriptores provinciae Austriacae Societatis Jesu Viennae*—Ratisbonae 1856., 357. l. A. DE BACKER: *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*. Liège 1854. VI. 699. és C. SOMMERVOGEL: *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*. Bruxelles—Paris 1902, VII. 1787. h. L. még SZINNYEI: *Magyar írók XIII.* 1099. h.

⁸ *Liber ordinis Societatis Jesu continens Elogia Societatis Jesu Tyrnaviae defunctorum*. 85. l.

⁹ *A Cantus Catholici és szerzője*. Irod. tört. Közl. 1936. 199. l., L. még BURLAS—FIŠER—HOŘEJŠ: *Hudba na Slovensku v XVII storočí*. Bratislava 1954. 82. l.

a szövegét, mint a Szőlősy Benedekre vonatkozó, eddig még közzé nem tett fontos dokumentumot, teljes egészében közreadjuk.¹⁰

[Kívül:]

X Reuerendo Patri in Christo
P. Georgio Mauro
Societatis Jesu Collegij Rectori
Cremsij

[Más, de kb. egykorú kézzel a dorsumon, a „Rectori” és „Cremsij” szavak közé írva:]

P. Benedictus Szőlőssi (!)
Turocij 15 decembris 1656

[Belül:]

X Reverende in Christo Pater Pax Christi.

Dominica 2da Aduentus quae in 15 diem currentis mensis 10bris inciderat, coelo ut pie confidimus est adscriptus P. Benedictus Szőlősy Coadiutor Spiritualis Formatus. Natus is erat Anno huius saeculi nono, ad Societatem ex Rhetorica Tyrnaviae admissus, ac Tyrocinium 24 8bris 1630 Leobij ingressus, eos in virtute fecit progressus, ut domesticis aequae ac externis charus, nulli etiam in diuturnis et grauibus infirmitatibus esset molestus, pro talentis sibi a Deo concessis varia obiit munia: nam inferiores litteras plures docuit annos, egit munus Ministri Collegij magna cum charitate, et humilitate, potissime tamen in Missionibus eximio cum fructu, cuius sementis magna fuit patientia, est versatus; et vero singularem habuit gratiam influendi in animos hominum praesertim rudiorum, a quibus publice et privatim sine taedio audiebatur. Unde complures immo integras villas Catholicae asseruit Religioni, interea placuit Deo gnavum in sua vinea operarium varijs exercere morbis: atque imprimis erisypelide in pede, quem ita consumpsit, ut quod infra talos est prorsus emoreretur, unde ultimo pes a tibia sine difficultate proxime elapso mense Augusti est auulsus. Sperabat nihilominus chyrgus reliquam partem sanari posse: verum os tibiae sacer ignis ita consumpserat, ut nulla arte caro superinduci potuerit: successere deinde cholyci et calculi dolores, noctes insomnes, inapetentia ciborum, quae omnia semper religiose laetus pertulit. Praemissa tandem generali confessione, et frequentato Sacrosanctae Eucharistiae usu, ultimam quotidie praestolabatur vitae mortalis horam, quam ut felicem haberet, inter alia ieiunijs Deiparae festa praeveniebat. Dum vero Dominica 2da Adventus Sacrum audire parat, delinqui animo magis quam mori visus placidissime animam Deo reddidit. Vir Aposstolici zeli vita longiore dignus pro suo in promovendam devotionem zelo, *typis vulgavit cantus Vngarico-Latinos et Latino-Slavonicos*. Paupertatis cultor adeo, ut praeter valde necessaria nec admiserit nec retinuerit. Eius animam iterum Sacris Reverentiae Vestrae, suorumque sacrificijs et precibus, et me cum isto Collegio impense commendo.

Tyrnaviae 28. 10bris 1656.

Reverentiae Vestrae Seruus in Christo Martinus Palkouich

A levél életrajzi adatai a fennmaradt jezsuita anyakönyvek és katalógusok bejegyzései alapján jelentős mértékben ki tudjuk egészíteni.¹¹ Az eddig napfényre került dokumentumokra támaszkodva Szőlősy életrajzát röviden így vázolhatjuk fel:

1609-ben született, valószínűleg Garamszőlősen (Rybnik).¹² Középfokú tanulmányait Nagyszombatban a jezsuitáknál végezte. Először 1625-ben írták be az anya-

¹⁰ *Epistolae. Elogia defunctorum societatis Jesu*. A BEK kéziratárában: Ab 148/XII. köt., 62. levél (fakszimilében: 1. és 2. ábra). — A közlésben a kiemelés tőlem.

¹¹ Az osztrák rendtartomány — amelyben a magyar jezsuiták is tartoztak — anyakönyveinek és katalógusainak egy részét a bencésrend pannonhalmi főkönyvtára őrzi. Több adatot tárt föl Branislav VARSÍK a nagyszombati egyetem nemzetiségi problémáiról szóló munkájában (*Národnostny problém Trnavskej Univerzity*. Bratislava 1938) és HITES Endre Kristóf: *A magyar és tót katolikus egyházi énekköltészet kapcsolatai a XVII. században* c. szakdolgozatában. Bp. 1941 Kézirat).

¹² VARSÍK: I. m. 153 l. (370. jegyz.)

x
Pax in Chrō Patre
Pax Chri.

67.

Dominica rēdi aduentus quā in 15 diei carcerū mēris sobrii mēdore, coelo ut pie con-
 siderari est adscripta S. Benedicte Golbōi Coadiutor spiritualis Formatae Natus
 is erat S. huius saeculi anno, ad locum ex Heloica Synavia, et proximū 2 q
 huius 1650 letib; inopras, eos in virtute fuit progressus, ut domesticus de
 ac externis chamis, nulli eorum in hularnis et gravib; infirmitatib; qstis no letas, pro
 talibus libi a Deo vniuersis vana obijt mania, nā infirmitas literas plures domit ar.
 nos, qst m. huius Collegii magna in caritate, et humilitate, possit tam in in
 Nishomib; eximia in fructu, cuius lenitate magna fuit patiencia, et modestas, et vno
 singulari in habuit gram inflandi in amicos hominū gestum rudiū, a quibus pathi-
 ce et privatum sine tedio audiēbatur. Unde complures ino integras villas Catholica affi-
 ruit Religioni, interea placuit Deo quorū in sua vinea operari vniūq; exerceat mor-
 tū, atq; inopras in syphide in pedo, quem ita condonqst, ut quod infra telas esse potius
 exoneretur, unde aliāq; per in libro sine difficultate proximē elapsi vniūq; fructū est auid.
 sed. Sperebat nihilomin; Chryzostūm reliquam partem sanari posse, vniūq; os libid; sicut ignis
 ita consumpserat, et nulla ante caro in parandū potuit: successerunt demū Chrysi et cal-
 cali dolores, noctis inopras in petentis abo; q; vniūq; semper religiose letas gestat. Post
 inffa tandem generali confessione, et frequentato sacramento Eucchi vniūq; aliāq; quodlibet
 prōstolabatur vitā mortalis horū, quā ut salua haberet, non alia ieiunij Deo parē qst,
 ita prōveniebat. Dum vero S. huius rēdi Amicitia fieri audire parat, delinqm animo
 magis quā non vniūq; placidissime amica Deo reddere, in Apostolici zeli vniūq; longi-
 ore huius, pro suo in pcorū vniūq; deuotionē zelo, typis vulgare cantus Inuencione
 et Latio Slavonica. Insuper talis cultor adeo, ut proter vniūq; vniūq; non dēdunt
 vniūq; relinquit. Eius nam ita S. R. Vniūq; Inuencione quibus, etiam non vniūq;
 Collegio, impense amando Synavia 28 gbris, 1656.

Kalis Vni

Pax in Chrō.

Martinus Palovici

könyvbe, a principisták közé, szülőhelye szerint így: „Benedictus Szöllösi Slavus”.¹³ Tehát szlovák származásának tartották nyilván. 1630. október 24-én, 21 éves korában, felvették a jezsuiták leobeni (Ausztria) rendházába, ahol noviciátusát töltötte. Ekkor három nyelven tudott: latinul, szlovákul és magyarul.¹⁴ A következő években továbbra is a növendékek sorában találjuk SZÖLÖSYT.¹⁵ 1633-ban a nagyszombati kollégiumban tanított mint „magister parvistarum”, jeles rendtársával, DOBRONOKI Györggyel együtt.¹⁶ SZÖLÖSY Benedek számára ez után az egyévi nagyszombati tanárkodás után újabb háromévi studium következett, ezúttal Bécsben. Ott végezte filozófiai tanulmányait (1634: logicus, 1635: physicus, 1636: metaphysicus).¹⁷ Az 1637. évi katalógus ismét a nagyszombati kollégium magisterei, gyakorló tanárai között említi.¹⁸ Közben már teológiát tanult, s 1639-ben fejeződött be hittudományi kiképzése; ekkor szentelhettké áldozópappá.¹⁹ 1640-ben a minister (gazdasági intéző), valamint a templom és a kongregáció prefektusi tisztét töltötte be a kollégiumban,²⁰ majd hitszónok, hitoktató, továbbá szlovák nyelvű gyóntató (1641).²¹ Harmadik próbaévet ismét Leobenben töltötte (1642);²² csak ezután tehetett ünnepélyes fogadalmat: a rend végleges tagjává vált, s mint coadjutor spiritualis formatus (segédlelkész) működött tovább. 1643-tól kezdve hét éven át a Borsod megyei Szendrőn népmissziós tevékenységet végzett: lelkipásztorkodott és ellátta az iskolamesteri teendőket is.²³ Az 1646. és 1650. évről nem vallanak a pannonthalmi könyvtárban őrzött egykorú jezsuita katalógusok, de feltételezhető, hogy ezekben az években készítette sajtó alá énekeskönyveit, s anyaggyűjtés céljából több helyen megfordult. 1651-ben Kassán működött mint szlovák nyelvű lelkipásztor,²⁴ valamint Ung-

¹³ Uo. 1626-ban a második évfolyamban, a grammatisták között tünteti fel az anyakönyv: „Benedictus Szöllösi Söllösiensis Slavus”.

¹⁴ Nomina Novitiorum secundum ordinem quo ingressi sunt in hanc Domum Probationis Leobiensem Provinciae Austriae Societatis Jesu, ab anno 1614 usque 1689. Anno 1630. Pannonthalma: 118. D. 19^r. A táblázatban a következő adatok olvashatók (a fejcímek zárójelben): (*Nomen Cognomen*) Benedictus Selessy — (*Patria Natio*) Slavus Selezienensis — (*Aetas in ingressu Annus dies mensis*) Natus annos 21 — (*Vires*) bonae — (*Tempus quo est ingressus*) 24 octobris — (*Ubi receptus*) Tyrnaviae — (*Professio in saeculo & gradus*) Rhetoricus unius anni — (*Quas linguas tenet*) Latinam, Slavonicam, Ungaricam — (*Vota et devotiones*) ü r e s — (*An fuerit haereticus et quando conversus*) Semper Catholicus.

¹⁵ *Liber examenum novitiorum Leobensium ab anno 1614*. Pannonthalma: 118. E. 6. (85., ceruzával utólagosan számozott lap); ezen a lapon található SZÖLÖSY sajátkezű aláírása is. *Catalogus brevis Personarum Societatis Jesu Provinciae Austriae Anno 1631*. Uo. 118. J. 1. (19^r); *Catalogus brevis personarum et officiorum Societatis Jesu Provinciae Austriae Anno 1632*. Uo. 118. J. 1. (16.)

¹⁶ *Catalogus*... Anno 1633. Uo. 118. J. 1. (23.); vö. Varsik, i. m. 84.

¹⁷ *Catalogus*... Anno 1634. Uo. 118. J. 1. (5.); Anno 1635. Uo. 118. J. 1. (12.); Anno 1636. Uo. J. 1. (13.)

¹⁸ *Catalogus*... Anno 1637. Uo. 118. J. 1. (20.)

¹⁹ *Catalogus*... Anno MDCXXXVIII. Uo. 118. J. 1. (22.); Anno MDCXXXIX. Uo. 118. J. 1. (24.). SZÖLÖSY neve szerepel még a nagyszombati egyetem naplójában az 1639. III. 18-ra vonatkozó sorok között (*Actuum Academicorum Collegii Societatis Jesu Tyrnaviae*. Tom. XVII. — BEK, Collectio Prayana XXX.).

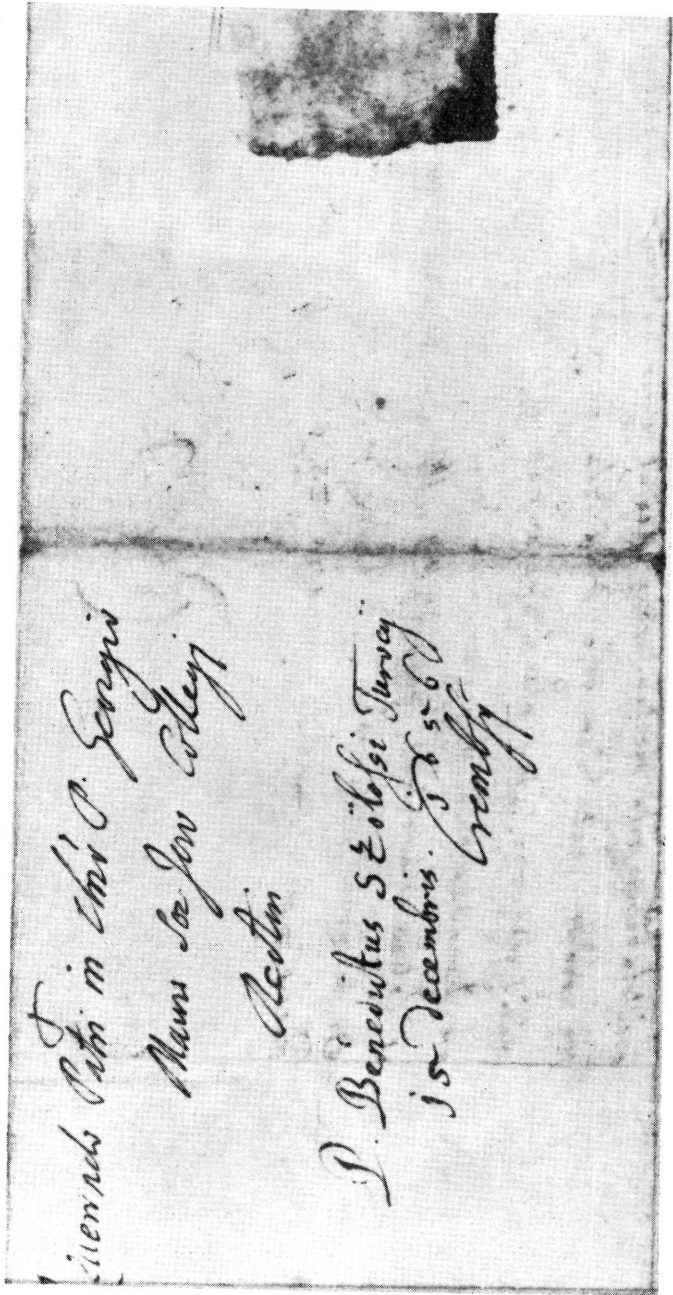
²⁰ „Minister. Praefectus templi et Congregationis Sanctae Crucis”. *Catalogus*... Anno 1640. Pannonthalma: 118. J. 1. (orig.) 34.

²¹ „Concionator. Catechista et Confessarius Slavonicus”. *Catalogus*... Anno 1641. Uo. 118. J. 1. (29.)

²² *Catalogus*... Anno 1642. Uo. 118. J. 1. (18.)

²³ „Operarius et Magister in scholis”. *Catalogus*... Anno 1643. Uo. 118. J. 1. (13.); Anno 1644. Uo. 118. J. 1. (orig.) 13.; Anno 1645. Uo. 118. J. 1. (38.); Anno 1647. Uo. 118. J. 1. (orig.) 11.; Anno 1648. Uo. 118. J. 1. (28.); Anno 1649. Uo. 118. J. 1. (orig.) 49.

²⁴ „Operarius Slavonicus”. *Catalogus*... Anno 1651. Az 1650–59. évi katalógusok egybekötve, uo. 118. J. 1. (orig.) 43.

2. ábra

vártott is.²⁵ 1652-ben és 1953-ban a túróci rendházban, azaz Znióvárálján volt hitszónok.²⁶ Még az 1654. évben is ott működött egy darabig, majd a szepesi rendházba (Szepesvárálja) került át; ez utóbbi helyen misszionárius volt Csáky főispán mellett.²⁷ Ez a megbízatása a következő évben is tartott; egyúttal a tartományfőnök monitora (tanácsadója) volt.²⁸ PALKOVICH Márton idézett levele szerint életének utolsó évében orbánc támadta meg a lábát; nem tudták meggyógyítani s hosszú szenvedés után 1656. december 15-én meghalt, a rend túróci házában, Znióvárálján. Eltemetve is ott van.²⁹

A CC 1651 kiadási helyéül eddig három város, Pozsony, Nagyszombat és Lőcse jött számításba. STRIPSKY helyesen állapította meg, hogy Pozsonyban nem adhatták ki, mert ott katolikus érdekeket szolgáló nyomda abban az időben nem volt, „hiszen a vitás Pázmány-nyomda Pozsonyból 1640 táján Nagyszombatba visszakerült, sőt 1650-től egészen 1665-ig Pozsonyban egyáltalában semmiféle könyvet nem nyomtattak.”³⁰ Nagyon elvetette azonban a sulykot, amikor azt állította, hogy „betűtípusából, fejléceiből és szakasz-záró vignettáiból ítélve az egyformán negyedréte alakú két Cantus határozottan nagyszombati nyomtatvány.” Ezek a sorok nem a Nagyszombatban működő jezsuita-, hanem a lőcsei BREWER-nyomdára illenek. Ezt kellett megállapítanom még 1940-ben, amikor is átvizsgáltam mintegy 50 korabeli nyomtatványt, a bécsi, bártfai, debreceni, kassai, lőcsei, nagyszombati, pozsonyi, sárospataki, somorjai és váradi nyomdák 1647 és 1659 között megjelent kiadványait. STRIPSKY idézett mondatának azonban van egy igazság-magva: kétségtelen, hogy a magyar és a szlovák nyelvű *Cantus Catholici* ugyanabból a nyomdából került ki. Mindkettőt azzal a könyvdísz-, hangjegy- és betűkészlettel nyomták, amellyel a lőcsei BREWER-nyomda 1650–54-ben kiadásra került könyveit.

Négy, egyaránt negyedréte alakú kiadványt hozok fel bizonyásgul. Ezek: (A) KÍTONICH János: *Directio methodica* (Lőcse 1650 — RMK I. 835.), (B) Uő: *Centuria certarum contrarietatum* (Lőcse 1650 — az előbbivel egybekötve, RMK I. 835.), (C) a genfi zsoldárok első magyarországi kottás kiadása SZENCZI MOLNÁR fordításával (Lőcse 1652 — RMK I. 859.), (D) *Keresztyéni Isteni Dicsőretek* (Lőcse 1654 — RMK I. 890.), evangélikus énekeskönyv, amelynek himnuszai hangjegyekkel együtt jelentek meg. Az (A), (C) és (D) címlapján levő keret díszítő elemei megtalálhatók CC 1651 és PK 1655 címlapján is (3–4. ábra); a BREWER-nyomda fenti, 1650., 1652. és 1654. évi hiteles kiadványainak tipográfiája a címlapokon is azonosítható a SZŐLŐSY-féle gyűjteményekével; a (B) címlapján levő könyvdísz megvan a CC 1651 előszavának végén — ugyancsak a (C) 195. és a (D) 284., valamint utolsó (sztlan) lapján —, a (C) címlapján levő könyvdísz a CC.1651 34. lapján — ugyancsak a (D) 339. lapján is. A PK 1655 gótikus betűinek összehasonlítására legalkalmasabb LUTHER katekizmusának fordítása, mely szintén BREWER Lőrinc műhelyéből (8^r alakban) került ki (Lőcse 1634 — RMK II. 490.). E bizonyítékokhoz járul nem utolsó sorban a kottatípusok egyezése is. Az itt közölt faksimiléken a PK 1655 genfi zsoldárdallama (5. ábra) ugyanannak a zsoldárnak (Domi-

²⁵ VARSÍK: I. m. 153. Az ottani bejegyzés szerint beszélt latinul, szlovákul, magyarul és egy keveset németül is.

²⁶ *Catalogus*. . . Anno 1652. Pannonhalma: 118. J. 1. (orig.) 27.; Anno 1653. Uo. 118. J. 1. (29.); Anno 1654. Uo. 118. 1. (36.)

²⁷ „Missionarius apud Illustrissimum Comitem Czacki”. *Catalogus*. . . Anno 1654. Uo. 118. 1. (38.)

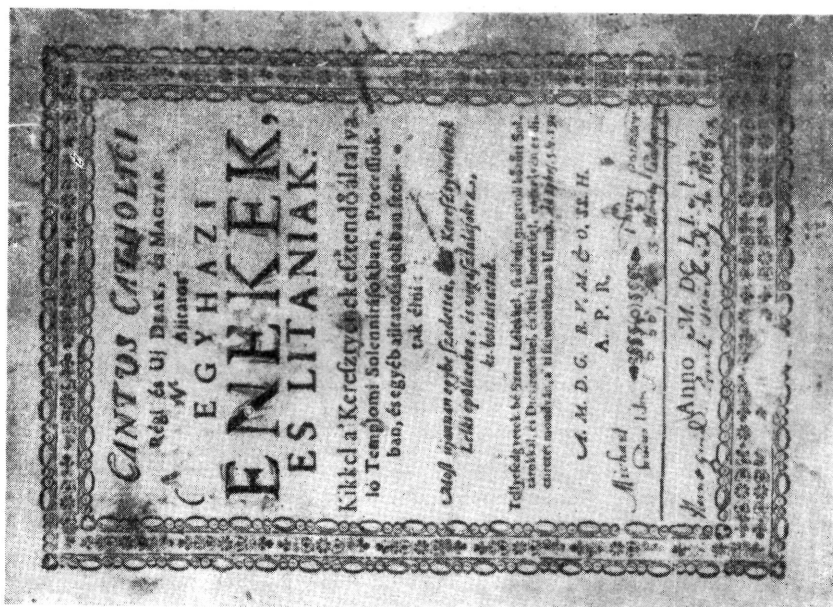
²⁸ „Confessarius nostrorum. Missionarius apud Illustrissimum Comitem Paulum Czaki, Monitor”. *Catalogus Brevis Provinciae Austriae ad annum MDCLV. confectus*. Uo. 118. J. 1. (orig.) 38.

²⁹ STILLA, Milos: *Zniev a okolie*. Banska Bystrica 1963, 146. 1.

³⁰ I. m. Irod. tört. Közl. 1936. 201. 1.

A. ábra

3. ábra

11. Kik mostan könnyű-vörtek nagy mocdál, O raris megengerm, Kiért fact nevredet híven dicsérem. Az én atyám: fialnak hírdetem, És a szent gyökereiben tülfelelem. Feljegzedet.

12. Dicsirétek Isten-főnök őrcz. Jakob fia: Jidgyárok nevét, Izrael: nép-főldczefelgett, Mint Istenedet. Mert nem uddlysa Izegénynek ügyét: Estőle el nem forditya szent Istenét, De ha kiált meg-halgyatja kérséft, Nagy kegyelcien.

13. Azért dicsérem rólad Isten: Minden elditi a győlecsereben, És fogadálom sommi-képpen. Megarm tőretnék. A szegények éjének meg elégtének, Az Isten keresők téged dicsírnek. El az őlkék, és benaed őrcvönök, Mind őrcöké.

14. Ez földi népek minden terege. Az Urhoz gyűlez emlekezerte, És a pogányoknak nemasétege, Néki hajt fejct. Mert az Ur egyedű háir mindeneket, Övé az ország. Ő a pogány népet, Bija, rajtok meg-mutatván ercséjt, Kézecinek.

15. A kövérek, kik meg-cégedtek, Es kik már porrá lenni kéféültek, Dicsírnek téged minden szegénynek, Esnyomorultak. Es minden ő maradék azoknak, Néked Izárgalván térdet fejt hajtának, Es firőlfi: ra ők réged utainak, Oh nagy Isten!

16. A 4 őrcvök: őrc-népfőrendőben, Te igazságodar dicsírteben, Magabataly ak tülzezik íszékben, Az egész földön.

XXIII. SOLTAR. C. L. M.

Dominus regit me.

Hála a Isten Dicsirés az Istennek a szent gondviselésért és irgalmáért.

Z Ur énnekem őrcz palátorom, Azért sem meg nem fogyatkozom, Gyönyörű lépé mezőn engert

Es lépétes folyó-vízre leszált, Lelkemert meg-nyí

6. ábra

218. *Psalmus 22. Dominius regit me.*

Ós kedrossi dobrega Pane, Pry misie na woczy zaslan, s ys budu w-Pane domu probywani, werym tomu, A goso dny usi budu, Amen.

Idem Psalmus 22. Dominus regit me.

Ósposim radj sam Passyr mig byri. Z Tobudim w-čem nedostacu myti, sz. Dni mine pass, na passnyctch sz kossnych: Dwoody Missine, k-pramenu Wod szwých, Pw gmicno swe, Dussy zmi obicestruge, Po celsách prymitó Missie promozoge.

Dzi mi se pat tby desalo y gyiti: Pry uboty stwa sine Myne Omiri, sz. Tyo Pane samna: nebogym se szibo, Tysy se z-Berli, sz. y z-Prutu twého, Ty mne sam szyris bogis pr swom kole, A na to parny mogy Zepretele.

Ty Olegem me blawit pomozogese, Y Kalich mig sa szedre naplinszese, sz. A to pokud slawa mého žywota, Dne swetowdy mne, mislofi, y deborota, Y budu w-doran Pane pr bywani, Po wsesceit swag wst, sz wyslawowani Amen.

5. ábra

nus regit me) a (C)-ben, SZENCZI MOLNÁR fordításához közölt kottájával (6. ábra) vehető egybe. (Az utóbbi — sajnos — az egyetlen ismert példányban csonkán maradt fenn.) A BREWER-nyomdában ugyanezekkel a hangjegytípusokkal nyomtatták ki később, még 1675-ben is az Istenes himnuszok (RMK I. 1183.), 1682-ben a genfi zsoltárok (RMK I. 1288.), 1674-ben, 1684-ben és 1696-ban a szlovák evangélikusok énekeskönyvének, a TRANOVSKY-féle *Cithara Sanctorum*nak (RMK II. 1339/b [OSzK], 1551., 1839)³¹ dalmait. Ekkor azonban már a nagyszombati egyetem nyomdája is be volt rendezkedve hangjegynyomtatásra, úgyhogy a *Cantus Catholici* második kiadását már ott nyomták 1675-ben — a két kiadás tipográfiája világosan elüt egymástól —, s 1700-ban a szlovák énekeskönyvét is. E két időpont között még két hangjegyes nyomtatvány látott napvilágot a nagyszombati nyomdában, ILLYÉS István (1693) és NÁRAY György (1695) énekeskönyvei. Ezeknek tipográfiája sem téveszthető össze a lőcsei kiadású énekeskönyvekével.

Megengedjük, hogy abban, aki ezt az összehasonlítást nem végezte el, bizonyos kétségek merülhetnek fel. Így például egy ellenvetés, amelynek Fritz VALJAVEC adott hangot egyik, több szempontból vitatható művében,³² valószínűtlennek tartva — minden bizonyítás nélkül — hogy a *Cantus Catholici* Lőcsén jelent meg. Szerinte, „a jezsuita Szőlősy a katolikus restaurációt szolgáló művét nem nyomathatta ki a Brewer család protestáns nyomdájában”. Kétségtelenül lehettek nehézségek a megrendelő részéről, de nemkülönben a könyvnyomató részéről is. A BREWER-nyomda ugyan nem volt hivatalos felekezeti nyomda, mint a gyulafehérvári (református) vagy a nagyszombati (katolikus), hanem üzleti jellegű magánvállalkozás, és így bárkitől elfogadhatott megrendelést, s bizonyára el is fogadott, ha egyébként jól megfizették a munkát. De az sem lehet vitás, hogy a város protestáns, túlnyomóan evangélikus polgársága — enyhén szólva — nem jó szemmel nézett volna BREWER Lőrincre, ha tudomást szerzett volna a nyilvánvalóan katolikus jellegű művek kinyomtatásáról.

És éppen ezzel magyarázható, hogy az énekeskönyveken miért nem tüntették fel a nyomdahelyet. Indokolt lett volna-e ez nagyszombati kiadás esetén? Minden bizonytalansággal! A CC 1651 ajánlása az egri káptalanban kelt — a mecénás KISDI Benedek egri püspök székhelyén³³ — 1651. október 4-én. A „Keresztyén Olvasóhoz” intézett magyar előszót azonban a *szepesi káptalanban* keltezi SZŐLŐSY, ugyanazon a napon. Ez az egyetlen nyoma annak, hogy a könyv a Szepességben látott napvilágot. A kétféle helymegjelölésre másképpen nem is tudnánk elfogadható magyarázatot találni! A szlovák énekeskönyv latin nyelvű előszava, illetve dedikációja eléggé egyértelműen a szepesi káptalanban kelt (Datum in Capitulo Scepusiensi, die 22. Julij. Anno 1655.). Ezt másik pártfogójához, Soós György kanonokhoz intézi a szerkesztő. Szlovák nyelvű előszó ebben nincs is. STRIPSKY úgy sejtette, „hogy a magyar Cantus szerkesztésében Soósnak is tevékeny része lehetett . . .” „Talán ez is volt annak oka, hogy a Cantus egyáltalán szerzői név nélkül, a címlapon csupán a még megfejtetlen A. P. R. jelzéssel jelent meg: Szőlősy szerénysége folytán nyilván nem akarta, hogy a címlapon csak az ő neve szerepeljen.”³⁴ Erre vonatkozóan semmi határozott adatunk nincs. Az említett rövidítés jelentését

³¹ TRANOVSKY énekeskönyve először 1636-ban jelent meg; ezt nem állt módomban tanulmányozni. A rá vonatkozó irodalom szerint a többi hangjegyes kiadáshoz hasonlóan Lőcsén jelent meg. I. SZILÁDY Jenő: *A magyarországi tót protestáns egyházi irodalom 1517—1711*. Bp. 1939, 98—132. I. Vö. BURLAS—FIŠER—HOŘEJŠ: I. m. 13., TOBOLKA: I. m. VIII. Praha, 1963. 16.302—310.

³² *Geschichte der deutschen Kulturbeziehungen zu Südosteuropa II. Reformation und Gegenreformation*. München 1955. 138. l. (79. jegyz.)

³³ Meg kell jegyeznünk, hogy Eger török megszállása miatt a püspökség székhelye ekkor még ideiglenesen Kassa volt.

³⁴ I. m. Irod. tört. Közl. 1936. 200. l.

illető találgatások is meddők maradtak. Még a legvalószínűbbnek látszó magyarázat — az Anno Post Redemptionem (ill. Reparationem) rövidítése³⁵ — sem állja meg a helyét; ugyanis a) a CC 1651 címlapján ezt nem követi az évszám, sőt még egyszer ki van téve az Anno, s csak azután az 1651.; b) mindkét énekeskönyv végén ismételten megtalálható a három betű, a szokásos jezsuita jelmondat (Ad majorem Dei gloriam, Beatae Virginis Mariae & omnium sanctorum honorem) rövidítése után, de ott meg az évszám hiányzik. Így az A. P. R.-nek ez a jelentése értelmét veszti. Nem csodálkozhatunk, hogy egyesek a korábban feltételezett szerkesztő, RAGYÓCZI Péter egri kanonok nevét vélték belőle kiolvasni.³⁶

Mint érdekes adatot — amely azonban nem lehet perdöntő a kérdésben — kell megemlítenem, hogy a jezsuiták túrói rendházának könyvtári katalógusában³⁷ a *Cantus Catholici* megjelenési helyeként Nagyszombat van nyilvántartva: „Cantionale Ungaricum — Tyrnaviae 1651.” A nagyszombati kollégium könyvtárának katalógusában viszont a kiadás helye üresen maradt. Az 1681. évi bejegyzés szerint: „Cantus sacri Ungarici quar(to) — — — 1651.”³⁸ SZŐLŐSY szlovák énekeskönyve hasonlóképpen a kiadás helyének megjelölése nélkül szerepel: „Cantionale Slauonicum quar(to) — — — 1655.”³⁹ A legelső adatot tehát, amely több mint fél évszázaddal az énekeskönyv megjelenése után került bejegyzésre, tévesnek, minden alapot nélkülözőnek minősíthetjük. Lényegesebb, hogy a nagyszombati kollégium könyvtárosának 25–30 évvel később nincs tudomása az énekeskönyvek helybeli megjelenéséről — amit érthetetlennek találnánk, ha valóban ott jelentek volna meg —, ugyanakkor természetes, hogy nem tudhatott titokban tartott löcsei kinyomatásukról, vagy ha hallomásból tudott is róla, kötelességének tartotta azt (az említett okok miatt) elhallgatni.

PAPP GÉZA

³⁵ VARSÍK: I. m. 153. l.

³⁶ TOLDY Ferenc: *A magyar nemzeti irodalom története*. Pest 1868². I. 59. Említi HAJNÓCZY Iván: I. m. Magy. Könyvszle. 1941. 84. l.

³⁷ *Catalogus librorum residentiae Societatis Jesu Thurocziensis*. Confectus anno ab Incarnatione Dominica 1704. Országos Levéltár: Kam. It. Jesuitica Tyrnav. fasc. 22. No. 49.

³⁸ *Catalogus novum librorum Collegii Tyrnaviensis Societatis Jesu* (I. köt. C — Vngarici & Bohemici) — BEK 72.

³⁹ Uo. 1673. évi bejegyzés.